

KARAYCA ÜZERİNE SENTAKTİK VE SEMANTİK BAZI NOTLAR

Abdulkadir ÖZTÜRK*

ÖZ

Karayca, linguistik zenginliğiyle gerek tarihî gerekse çağdaş Kıpçak Türkçesine katkı sunmakla birlikte Türk dilinin Doğu Avrupa'daki önemli bir lehçesidir. Tarihte Museviliği seçen Karaylar sosyo-kültürel birikimlerini günümüze taşıyabilmişlerdir. İbrani, Kiril, Leh ve Litvan kaynaklı Latin alfabeleri gibi farklı yazı sistemleriyle edebî bir dil meydana getirmişlerdir. Bu alfabelerle meydana getirilen eserler, Karaycanın birtakım karakteristik özelliklerini ortaya koyması ve Kıpçak Türkçesinin dil malzemesine ışık tutması bakımından dikkate değerdir.

Tarihî süreçte Karaycanın *Kırım*, *Haliç* ve *Trakay* olmak üzere üç farklı ağız ortaya çıkmıştır. Bu ağızlar baskın dillerin etkisi altında fonetik, morfolojik, leksik, sentaktik ve semantik alanlarda birtakım farklılaşmayı yaşamıştır. Slav dilleri başta olmak üzere Oğuzca ve Kırım Tatarcası, Karaycanın ağızlarına önemli ölçüde etki eden başlıca unsurlardır. Bu unsurların yanı sıra Karay yazı dilinin teşekkülü ve devamlılığı esasında kullanılan alfabelerin de farklılaşmadaki rolü gözden kaçırılmamalıdır.

Kendine özgü linguistik kimi özellikleri ağızlarında barındıran Karaycanın günümüzde canlı kalan tek ağızı, *Trakay* ağızıdır, denilebilir. Karayca, yazı dili olarak duraksama dönemini yaşamakla birlikte az sayıdaki Karay tarafından konuşma dili olarak Trakay ağızı yaşatılmaktadır. Ancak canlılığını koruması adına gerekli adımların atılmaması vebu istikamette devam etmesi halinde Karaycanın kaybolması kaçınılmaz olacaktır.

Karayca, ilgi çekici linguistik özellikleriyle Türkoloji çalışmalarına kaynaklık etmektedir. Bu çalışmada Karaycanın ağızları arasında sentaktik ve semantik bakımdan farklılık taşıyan unsurlar ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Karayca, linguistik, sentaktik, semantik, leksik

SYNTACTIC AND SEMANTIC SOME NOTES ON KARAIM

ABSTRACT

Karaim, with its linguistic richness, contributes to the historical and contemporary Kipchak Turkic while it is an important dialect of the Turkic

* Dr. Öğr. Üyesi, Ordu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
akadirozturk@odu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-3077-458x>

Language in Eastern Europe. Karaim, who chose Judaism in history, was able to carry his socio-cultural back ground to the present day. They have created a literary language with different writing systems such as Hebrew, Cyrillic, Polish, and Lithuanian origin Latin alphabets. The works produced by these alphabets are remarkable in terms of revealing some characteristic features of Karaim and shedding light on the language material of Kipchak Turkic.

Karaim's as a Crimea, Halich and Trakai different three dialect has emerged in the historical process. These dialects have undergone a number of differentiations in phonetic, morphological, lexical, syntactic and semantic areas under the influence of dominant languages. Particularly Slavic languages, Oghuz and Crimean Tatars are the main factors affecting the dialects of Karaim. In addition to these factors, the role of alphabets used in the formation and continuity of the Karaim written language should not be overlooked.

Which has its own linguistic features in its dialects, is the only dialect of Karaim left alive today, Trakai dialect, it can be said. Karaim has experienced unproductive period as a written language. In addition, Karaim is lived in the dialect of Trakai by little number Karaim as the language of speech. But, if the necessary steps are not taken in order to maintain its vitality and continue in this direction, it will be inevitable that Karaim will be lost.

Karaim is a source of Turcology studies with its interesting linguistic features. In this study, will be examined elements that different in syntactic and semantic between the dialects of Karaim.

Keywords: Karaim, linguistic, syntactic, semantic, lexical

Giriş

Önceleri Karailik mezhebinin temsilcileri iken zamanla bu mezhebin adıyla anılan bir topluluk hüviyetine kavuşan ve kendilerini Hazarların torunları olarak tanımlayan Karaylar, başta Kırım ve İstanbul olmak üzere Haliç, Lutsk, Vılñüs ve Trakay bölgelerinde asırlarca yaşamışlardır. 20. yüzyılda yaşanan I. ve II. Dünya Savaşlarının etkisiyle birlikte farklı gruplar halinde Rusya, ABD, İsrail ve Fransa gibi ülkelere göç eden Karaylar günümüzde bu ülkelerde de yaşamaktadırlar.

Dağınık halde farklı coğrafyalarda yaşayan Karayların dili, Kıpçak Türkçesinin tarihî ve çağdaş dönemlerini temsil eden bir lehçedir. Ayrıca Oğuz Türkçesinin kimi etkilerinin de görüldüğü Karayca, diğer Kıpçak lehçeleri ile kıyasla bazı linguistik farklılıklar bakımından ilgi çekicidir. Bu farklılıklar, Karay edebî diline ait eserlerde tespit edilerek pek çok araştırmaya kaynaklık etmektedir.

Karay edebiyatının ürünleri İbrani, Kiril, Leh ve Litvan kaynaklı Latin alfabeleri ile meydana getirilmiştir. Tevrat'ın çevirileriyle 16. yüzyıldan itibaren başlayan Karay yazı dili, dinî, edebî, folklorik ve sosyolojik konulu çeşitli metinler meydana getirmiş, 20. yüzyılın başlarından itibaren de süreli yayınlar ilevarlığını devam ettirmiştir. Her ne kadar günümüzde Karaylar, dergiçilik faaliyetleri sürdürseler de yaşadıkları ülkelerin dillerini yazı dili olarak tercih etmeleri sonucu Karay yazı dilinin bir duraksama dönemi içinde olduğu söylenebilir.

Tam bağımsız ya da yarı bağımsız halde bulunan Türk toplulukların yazı dilleri yaşayabilmektedir ve bu yazı diline sahip Türk lehçelerini inceleme olanağı da vardır. Başka bir devletin egemenliği altında yaşayan toplulukların ise dilleri zamanla yok olmaktadır. Karayca, başka dillerin altında eriyerek günümüzde yok

olmak üzere olan bir Türk lehçesidir (Kırbaş 2018: 107).

Karay toplulukları, aynı dönemlerde ancak farklı coğrafyalarda ortak ve tek bir alfabe etrafında metinler meydana getirmemişlerdir. Kırimda yaşayan Karaylar, Kiril alfabesini kullanırken Polonya ve Litvanya'da yaşayan Karaylar Leh Latin ve Litvan Latin alfabelerini kullanmışlardır. Farklı alfabeler, farklı coğrafyalar, farklı sosyo-kültürel etkileşimler ve bölgedeki farklı dillerin baskıları Karaycanın ağızlarını ortaya çıkarmıştır.

Zamanla Kırim, Haliç ve Trakay ağızları olmak üzere üç ağza sahip olan Karayca, kullandığı alfabeler, baskın-azınlık ilişkisi içinde olduğu diller, dinî yaşamları gereği Musevilik gibi unsurlar neticesinde kendine özgü linguistik farklılıkları bünyesinde barındırmaktadır.

Özellikle İbrani ve Slav dillerinin Karayca üzerindeki etkisi sadece fonetik ve morfolojik düzlemde değil; leksik, sentaktik ve semantik gibi diğer linguistik alanlarda da çeşitli etkileşimlerden söz etmek mümkündür.

Polonya, Litvanya, Ukrayna ve Rus toplumlarıyla kurulan ilişkiler neticesinde Slav dillerinden alınan ödünçlemeler, Karaycanın söz varlığında önemli bir yer tutar (Öztürk 2015: 145).

İbrani yazı dilinin etkisiyle Karaycanın sözdizimi büyük ölçüde değişmiştir. Ayrıca Arap ve Fars dilleri deleksik bağlamda Karayca üzerinde bir etkiye sahiptir. Karaycanın söz varlığında Arapça ve Farsça alıntı sözcüklerin sayısı azımsanamayacak ölçüdedir. Bütün bu etkilere rağmen Karayca, arkaik özellikler taşıması bakımından Türk Dilleri arasında önemli bir yere sahiptir (Çulha 2002: 98-99).

Bu çalışmada Karaycada sentaktik ve semantik alanlarda görülen dikkat çekici hususlar üzerine bazı tespitler sunulacaktır.

1. Sentaktik ve Semantik Hususlar

Karaycada sentaktik ve semantik bağlamda bazı hususlar ilgi çekicidir. Birleşik ettirgen yapının neredeyse hiç görülmemesi, *alayok~aleyok* işaret sıfatının Ermeni Kıpçakçasında olduğu gibi Haliç ağızında da kullanılıyor olması, *alok* ve *andok* bağlaçlarının durumu, *degin~deyin~dein* edatının nöbetleşmesi, *alayze~alayzi* ve *osolayze* edatlarının yapıları hem işaret sıfatı hem de işaret zamiri olarak kullanılan *andiy*, *bundiy* ve *osondiy* yapılarının oluşması, bu ilgi çekici hususlar arasında yer almaktadır.

1.1. Birleşik ettirgen yapı

Türkçede basit ettirgen yapılarda özne-nesne-yüklem, birleşik ettirgen yapılarda ise özne-dolaylı tümleş-nesne-yüklem şeklinde sentaktik bakımdan öge dizilişleri ve semantik bağlantıları görülebilmektedir.

Basit ettirgen yapılarda eylemin yaptırıcısı (özne), eylemden etkilenen (nesne) ve eylem (yüklem) şeklinde semantik bir bağ bulunmaktadır. Bu yapılarda, eylemi yapanın (dolaylı tümleş) rolü ya yaptırıcı (özne) tarafından doğrudan üstlenilmekte ya da gizli öge olarak kalmaktadır.

Karaycada kurulan ettirgen yapılara bakıldığında ise; öge dizilişleri farklılık göstermekle birlikte özne-nesne-yüklem bağlantısıyla oluşturulan basit ettirgen yapıların yaygın kullanıldığı görülmektedir:

Biz anı kaldırdık da ezgeni tapmadık. 'Biz onu kaldırdık ve başkasını

bulmadık.’ (KA VIII, 12).

Ki Yoğarğı Biynin buyruğlarını kiplerkey. ‘Yüce Bey’in emirlerini güçlendirsin.’ (Gülsevin 2016: 114).

Ancak Karaycada birleşik ettirgen yapıların bir iki örnek dışında nerdeyse hiç kullanılmadığını, sentaktik ve semantik bağlamda eylemi yapan (dolaylı tümleş) unsurun anlatımda yer almadığını söylemek mümkündür.

Da azizliginni da birliğinni da barlıhınnı, kicinni kergizgenin sartın, bitin dünyada bildirtkin. ‘Yüceliğini, birliğini ve varlığını, gösterdiğin gücünden bütün dünyaya bildirt.’ (KA VI, 13).

Navilerin asıra isandırtın ulusunnu ‘Peygamberlerin aracılığıyla kullarını (kendine) inandırtın.’ (KA VI, 13).

Ol estirtti kerli kamlı dünya: hafızde, yir yirlavcuda, ustada, dahı yiyın adamında. ‘O görkemli büyü sahibi insan, hafızı, şarkıcıyı, ustayı ve yığınla (başka) adamları yetiştirtti.’ (KA VIII, 16).

Da oyattırdlar ez siverliğin Luckaha. ‘Lutsk’a (olan) sevgisini uyandırttılar.’ (KA IX, 15).

Karaycada birleşik ettirgen yapıya bağlı olarak dolaylı tümleş ögesine yer verilen sınırlı sayıda örnek tespit edilmiştir. Bu durum, Slav dillerinin Karaycanın sentaktik özelliklerine etkisi ile açıklanabilir.

Örneğin Slav dillerinden Rusçada ettirgenlik, işteşlik ve dönüşlülüğü bildiren “kelime grupları”nda bulunan fiil tek başına bu ilişkileri bildirmeyen, sadece sıradan bir aktif veya pasif fiil niteliğindedir. Bu sebepten dolayı bu dillerde işteş, ettirgen ve dönüşlü fiillerden bahsedilmemekte, sadece söz konusu anlamları ifade eden cümlelerden söz edilmektedir (Baasanjav 2006: 69-70).

1.2. *alay~aley ve alayok* İşaret Sıfatları

Karaycada işaret sıfatı olarak *alay~aley* ‘öyle, böyle’, *alayok~aleyok* ‘öyle, böyle’, *bu* ‘bu’, *ol* ‘o’, *osol~oşol* ‘öteki, öbür, o’, *uspu~uşpu* ‘şu, bu’ kullanılmaktadır.

Karaycanın bütün ağızlarında yaygın kullanıma sahip *alay~aley* ‘öyle, böyle’ işaret sıfatının yanı sıra Haliç ağızında ayrıca *alayok~aleyok* (<*alay+ok*) ‘öyle, böyle’ sıfatı da bulunmaktadır. *ok* pekiştirme edatı Karaycada *alayok*, *alok*, *andok* gibi kavramların meydana gelmesinde başvurulan bir edattır.

Sen de aley kılasın. ‘Sen de öyle yaparsın.’ (Gülsevin 2016: 140).

Alay keleşesinde aruv niyetlenin kozlandı bu yazıs ‘Bu yazı öyle temiz niyetlerin gölgesinde gözlendi.’ (KA I, 46).

Alayok bolhanımızda uyalabiz ‘Öyle olayımızda utanırız.’ (KA V, 25).

Alayok işleri teneselmeydiler ‘Öyle işleri denkleştirmediler.’ (KA X, 6).

Karaycanın Haliç ağızında tespit edilen *alayok* işaret sıfatı, Ermeni Kıpçakçasında da bu işlevle görülen bir kullanımdır. Ukrayna ve Polonya’da meydana getirilen Ermeni Kıpçakçası ile Haliç-Lutsk bölgesinde kullanılan Haliç Karay ağızının linguistik pek çok yönden ortaklık gösterdiğini söylemek mümkündür. *alay~aley* kullanımının yanı sıra Ermeni Kıpçakçası ve Haliç Karay ağızında *ok* pekiştirme edatı ile anlamı kuvvetlendirilmiş *alayok~aleyok* işareti sıfatının görülmesi leksik ve sentaktik ortaklığa dikkat çekmektedir.

1.3. *alok ve andok* bağlaçları

Karaycada *albo* ‘veya, ya da’, *alok* ‘ama, fakat, lakin’, *ancak-ancah-ançak-ançeğ* ‘ancak, sadece’, *andok-andoğ* ‘ama, fakat, ancak’, *da* ‘ve’, *dahi* ‘ve’, *eger* ‘eğer’, *ham-hem* ‘ve’, *hamki-hemki* ‘ve de’, *ki* ‘çünkü’, *tek* ‘sadece, yalnız, ancak’, *vale* ‘ama, fakat’, *yemese* ‘ve, veya’ şeklinde kullanılan bağlaçlar, çeşitlilik göstermektedir.

Bu bağlaçlar arasında yer alan *alok* ‘ama, fakat, lakin’ bağlacı, yapısı itibariyle dikkat çekicidir. Öyle ki Lehçe kökenli *ale* ‘ama, fakat’ kelimesi ile *ok* pekiştirme edatının bir araya gelerek oluşturduğu *alok* bağlacının kendini morfolojik yolla *alayok~aleyok* (<*alay/aley+ok*) yapısına benzettiği düşünülebilir. İlgi çekici olan *ok* pekiştirme edatının Lehçe kökenli bir kelimeye eklenmek suretiyle kelime yapımıdır.

Alok alarnın ulus tizimegi ayrıclanadı tizimeginden Tatarlarnın. ‘Ama onların halk inşası Tatarların inşasının önüne geçti.’ (KA VI, 17).

Alok kaytarma alarha ol azizlikni. ‘Fakat o yüceliği onlara geri verme!’ (KA VII, 14).

Haliç ve Trakay ağızlarında kullanılan ancak Kırım ağzında görülmeyen *andok~andoğ* ‘ama, fakat, ancak’ bağlacı, Haliç ve Trakay ağızı metinlerinde çok az örnekte tespit edilmiştir. *andok~andoğ* bağlacının *andag* ‘öyle’ sıfatının/zamirinin ve *ok* pekiştirme edatının birleşmesi (<*andag+ok*) sonucu oluştuğu düşünülebilir.

Andok ayamas edi ‘Fakat geri durmasaydı.’ (KA III, 21).

Andok taptık kolaylık ‘Ancak kolaylık bulduk.’ (KA IV, 27).

1.4. *degin~deyin~dein* Edatı

Karaycada *asıra~aşıra* ‘üzerinden, aracılığıyla’, *baska~başka~başha* ‘başka, ayrı’, *bıla* ‘ile’, *birden* ‘birlikte’, *degin~deyin~dein* ‘dek, kadar, a/e doğru, dere ‘dek, kadar’, *for* ‘kez, defa’, *kibik* ‘gibi’, *köre* ‘göre’, *sartın* ‘dolayı, sebebiyle’, *son~sondra~sonra* ‘sonra’, *sortun* ‘sonra’, *icin~uçun~üçün* ‘için’, *isne~usnu~üsni* ‘üzerinde, üzerine’ gibi çeşitli edatlar kullanılmaktadır.

Bu edatlar arasında *degin~deyin~dein* ‘dek, kadar, a/e doğru’ edatının kullanımında farklılık görülmektedir. Kırım ağzında *muşar degin* ‘buna kadar’ (KarRPS 1974: 183) ve Trakay ağzında *koklarga deyın* ‘göklere kadar’ (Kowalski 1929: 17) şeklinde kullanılan bu edat, Haliç ağzında ise hem Trakay ağzında kullanıldığı *deyin* şekliyle hem de /-y-/ ünsüzünün düşerek iki ünlünün yan yana gelebildiği *dein* şekliyle kullanıldığı tespit edilmektedir. Yarı ünlü olan /y/ ünsüzünün bu örnekte de görüldüğü üzere iki ünlü arasında erimesi, konuşma dilinin yazı diline yansması ile açıklanabilir.

Vale ol nece kin tartıldı eki aftahadein. ‘Fakat o, iki haftaya dek pek çok gün sürüldü.’ (KA I, 4).

Ki kelme orunha enmehinedein kuyasnın. ‘Güneşin batışına dek (o) yere gelme!’ (KA I, 5).

Karakçı basında ez iyınının uzattı kabaklarınadein Yeruşalayimnin. ‘Eşkiya topluluğunun başını ezmeyi Kudüs’ün kapisına dek devam ettirdi.’ (KA I, 7).

Kunusmak tartıladın hırhadein; ucunda anın hazzan uşuyd kıska

yalbarmaknı. ‘Akşama dek ziyafeti sürdür; sonunda Hazan kısa bir dua okur.’ (KA III, 11).

Uzatadlar anı Sefer Toraba bohozgadein. ‘Sefer Tora ile boğaza dekonu devam ettirirler.’ (KA III, 12).

Tek bu vahtta deyin bolalmıdılar iştirma alarnı ‘Ancak bu vakte kadar onları toplayamadılar.’ (O III, 10).

Ki sözlevine Karayların bu vahtta deyin ayrıhısı etilired astrı az es. ‘Karayların dili bu vakte kadar az çok farklılaşmış olacaktı.’ (O III, 31).

Kaysı elim kininedeyin sakladı kaldırhan barlarıba kenesanı. ‘Yalnız kalan halkım hep birlikte kenesayı bugüne kadar korudu.’ (KA V, 14).

Hanuz zamanına deyin sondrahı cerivnin andiy mecumalar az ne har karay ivde tabuluredler da ancak biznin kinlerimizde azardılar. ‘Her Karay evinde öyle mecmualar henüz savaşın sonraki zamanına dek bulunurdu ancak bizim günlerimizde azaldı(lar).’ (KA VI, 14).

Bolalmadım haligedeyin karuv berme. ‘Şimdiye kadar karşılık veremedim’. (KA VI, 19).

1.5. alayze~alayzı ve osolayze Edatları

Karaycada kullanılan *alayze~alayzı* ‘işte, tam olarak’ edatının teşekkülü dikkate değerdir. *alay* ‘öyle, böyle’ kelimesi ile Lehçe kökenli *ze* ‘diye, ki’ kelimesinin birleşerek oluşturduğu *alayze* ‘işte, tam olarak’ yapısı, Karaycanın Haliç ağzında yaygın kullanılan bir edattır.

Alayze Tenriye tistirgey bizni barımıznı yahşı savlukta yom kip purimge da bergey bosatlık yazıklarımızha da onhalmak hastalıklarımızha. ‘İşte Tanrı bizi, hepimizi sağlık ve sıhhat içindenice Purim bayramına ulaştırırsın ve günahlarımızı affetsin, hastalıklarımızı da iyileştirsin.’ (KA VI, 10).

Ol vahtta çıktı alayze R. David Gozlevden da kemiştıyivında ‘işte o vakitte R. David Gözlev’den çıktı, evini terk etti.’ (KA IX, 4).

Alayze yarık bıla kollarında yarıtadı da kergizedi ulusuna yolnu ki barhay anın bıla. ‘İşte elinde ışıkla aydınlatır ve halkına yolunu gösterir ki onunla varsın(lar).’ (KA XI, 23).

Kici ulanlar midraştan alayze kalmaydılar ‘işte küçük çocuklar din okulunda kalmazlar.’ (KA XI, 27).

Karaycada kullanılan dikkate değer bir diğer edat ise *osolayze* ‘işte öyle, işte böyle’ edatıdır. Haliç ağzı metinlerinde karşılaşılan bu edat yapı itibariyle *osol~oşol* ‘öbür, öteki, o’, *alay* ‘öyle, böyle’ ve Lehçe kökenli *ze* ‘diye, ki’ kelimelerin bir araya gelmesiyle (<*os(ol)+alay+ze*>) teşekkül etmektedir. *osolayze* ‘işte öyle, işte böyle’ şeklindekibu birleşik yapı edat işlevini üstlenmektedir. Ayrıca Haliç ağzında *osolayze* kullanımının yanı sıra *osolay* şeklinde de kullanımı tespit edilmektedir:

Osolay tivil bir for tıydum bar yanlardan ‘Bir kez değil her taraftan işte öyle duydum.’ (KA II, 24).

Ol cozmak osolay ezi avruvlu orda zamanlarba yavuzlatad anın xıclıhın ‘O, işte öyle (bir) türkü kendi acılı orda zamanlarla alçaltır onun bayramlığının’ (KA IV, 24).

Osolay ezi Arablarnında ‘İşte öyle Arapların kendisi’(KA V, 5).

Sanay men osolayze cimatin Poneveznin ‘İşte öyle Ponevets’in cemaatine

saygı duyarım.’ (KA V, 27).

Kahutlarında ucmaklının tabuladlar osolayze karay tekstler ‘Karay metinleri işte öyle cennetliğin kâğıtlarında bulunurlar.’ (KA VI, I).

Osolayze faydalı historiyasına Kırımın ‘Kırım’ın tarihine işte öyle faydalıdır.’ (KA VI, 15).

Osolayze bardı bu dünyadan ‘Bu dünyadan işte öyle göçtü, gitti.’ (KA VII, 9).

Alar osolayze bilmeydler ez tuvhan sezin ‘Onlar işte öyle kendi sözlerinin doğuşunu bilmezler.’ (L, 20).

1.6. *andiy* ve *bundiy* İşaret Sıfatı/Zamiri

Türk dilinin tarihî ve çağdaş dönemlerinde yaygın kullanımına rastlanan *andag* ‘öyle’ ve *mundag* ‘böyle’ işaret sıfatı/zamiri, Karaycada öncelikle /-g/>/-y/ değişimine uğramış ve sonrasında /y/ ünsüzünün daraltıcı özelliği ile /a/>/ı, i/ ünlü değişmesi de gerçekleşerek *andiy* ve *mundiy*~*bundiy* şekillerini almıştır. Karaycada bu işaret sıfatları/zamirlerinin yanı sıra *Karayca-Rusça-Lehçe Sözlük*’te yer alan *osondiy* ‘öyle, böyle’ (KarRPS 434) şeklinde kullanılan bir işaret sıfatı/zamirinin de olduğu anlaşılmaktadır. *osol*~*oşol* ve *andiy* kelimelerinin birleşmesi neticesinde *osondiy* ‘öyle, böyle’ işaret sıfatı/zamiri meydana gelmiştir.

Andiy edi buyruhu ol biynin ‘O beyin buyruğu öyleydi’ (KA IV, 7).

Menim katın, andiy ac, andiy korkunclu! ‘Benim hanım, öyle aç, öyle korkunç!’ (KA IV, 9).

Sahını biz andiy poematları haz Aşık Harib, Karaca Ohlan, Kerim da ezgeler. Alsak andiy tizivni haz Hikayet Kerim, tabarbiz anda ızın pers ustalığın ‘‘Aşık Garip, Karacaoğlan, (Âşık) Kerem ve başkalarının öyle hoş şiirlerini hatırlarız. Kerem’in öyle hoş hikâyeleri(nin) (anlatıldığı) eseri alsak, onda Fars ustalığını izini buluruz.’ (KA VI, 17).

Yoht bizde andiy yirlar, ulanlar için yazhan. ‘Bizde çocuklar için yazılan öyle türküler yoktur.’ (KA I, 26).

Haliç ağzı metinlerinde *andiy* olarak görülen kelime, Trakay ağzı metinlerinde ise *andi* ‘öyle’ şeklinde kullanılmaktadır:

Edi andi vahtlar ‘Öyle vakitler idi.’ (Kowalski 1929: 69).

yohtur karangılıh da yohtur andi tuman yaşınmah üçun anda kıluvçular avanlıhni. ‘Orda günah işleyenlerin saklanması için öyle karanlık ve duman yoktur.’ (Kowalski 1929: 30).

Karaycada Oğuz Türkçesinin etkilerini söz varlığı başta olmak üzere fonetik ve morfolojik alanlarda da görmek mümkündür. Tarih boyunca Kıpçak-Oğuz münasebetleri kendini lehçelerde göstermektedir. *bundiy* işaret sıfatı/zamiri bu duruma bir örnek olarak verilebilir. Kıpçak Türkçesinin linguistic yapısına uygun olarak kelime başında /m-/ olması beklenirken Karaycada *bundiy* örneğinde görüldüğü üzere Oğuzcadaki gibi /b-/ kullanılmıştır.

anlatmahı anın bundiydi ‘Onun anlattığı böyleydi.’ (KA VIII, 23).

Yolcular tanlanı redler astrı, ki bundiy kici saharçıkta haz Trok taptlar kip uhuhan dünya arasında karay cimatin. ‘Yolcular çok kez sabahlardı ve insanlar arasında çok okuyan Karay topluluğunun böyle küçük hoş Trakay şehrini keşfederlerdi.’ (KA II, 5).

Bundiy biyik saruvnu! ‘Böyle büyük emrini!’ (KA II, 6).

Bizde de Karaylarda bardı bundiy adetler. ‘Biz Karaylarda böyle âdetler vardı.’ (KA III, 16).

Bundiy yazıs bizge kerekliid, bundiy tiziv için yuvuz bas urarbiz yazuvcuha. ‘Bize böyle yazı gereklidir, böyle eser için yazar karşısında saygıyla baş eğeriz.’ (KA III, 23).

Bundiy sezlerde bard eki tirli susu ‘Böyle sözlerde iki türlü süs vardır.’ (L, XI).

Haliç ağızı metinlerinde *bundiy* ve *bundi* şekillerinde kullanılan bu kelime, Trakay ağızı metinlerinde çoklukla *bundi* ‘böyle, öyle, gibi’ olarak görülmektedir:

İşanmadım ki bundi tëlilar siz ‘Siz böyle delilere inanmadım ki’ (Kowalski 1929: 120).

Bundi sozlar üçün ‘Böyle sözler için’ (Kowalski 1929: 110).

Men tuvul bundi ‘Ben böyle değil’ (Kowalski 1929: 119).

2. Değerlendirme ve Sonuç

Kıpçak Türkçesinin çağdaş temsilcilerinden birisi olan Karayca, tarihî süreciyle, ağızlarıyla, kendine özgü birtakım unsurlarıyla linguistik çalışmalara kaynaklık etmektedir. Bu çalışmada, birleşik ettirgen yapı, *alayok* işaret sıfatı, *andagve mundag* işaret sıfatı/zamiri, *alok* ve *andok~andoğ* bağlaçları, *degin~deyin~dein*, *alayze~alayzı* ve *osolayze* edatları ile ilgili olarak bazı tespitler sunulmaktadır:

• Karaycada basit ettirgen yapılar yaygın kullanılırken, birleşik ettirgen yapıların bir iki örnek dışında nerdeyse hiç kullanılmadığını söylemek mümkündür.

• Karaycanın Haliç ağızında tespit edilen *alayok* işaret sıfatı, Ermeni Kıpçakçasında da bu işlevle görülen bir kullanımdır. *alayok* işaret sıfatı, Ermeni Kıpçakçası ile Karayca arasındaki leksik ve sentaktik ortaklığa dikkat çeken unsurlardan sadece birisidir.

• Lehçe kökenli *ale* ‘ama, fakat’ kelimesi ile *ok* pekiştirme edatının bir araya gelerek oluşturduğu *alok* bağlacı yapısı itibarıyla dikkat çekicidir. Kendini morfolojik yolla *alayok~aleyok* yapısına benzettiği düşünülebilir.

• Kırım ağızında görülmeyen ancak Haliç ve Trakay ağızlarında kullanılan *andok~andoğ* ‘ama, fakat, ancak’ bağlacı, az sayıda örnekte tespit edilmiştir.

• *degin~deyin~dein* ‘dek, kadar, a/e doğru’ edatının kullanımında farklılık görülmektedir. Haliç ağızında /-y-/ ünsüzünün düşerek iki ünlünün yan yana gelebildiği, *dein* şekliyle kullanıldığı tespit edilmektedir. Yarı ünlü olan /y/ ünsüzünün bu örnekte de görüldüğü üzere iki ünlü arasında erimesi, konuşma dilinin yazı diline yansması ile açıklanabilir.

• Karaycada kullanılan *alayze~alayzı* ‘işte, tam olarak’ edatının teşekkülü dikkate değerdir. *alay* ‘öyle, böyle’ kelimesi ile Lehçe kökenli *ze* ‘diye, ki’ kelimesinin birleşerek oluşturduğu *alayze* ‘işte, tam olarak’ yapısı, Karaycanın Haliç ağızında yaygın kullanılan bir edattır.

• Haliç ağızı metinlerinde karşılaşılan *osolayze* ‘işte öyle, işte böyle’ edatı, yapı itibarıyla *osol~oşol* ‘öbür, öteki, o’, *alay* ‘öyle, böyle’ ve Lehçe kökenli *ze* ‘diye, ki’ kelimelerin bir araya gelmesiyle (<*os(ol)+alay+ze*>) teşekkül etmektedir.

Ayrıca Haliç ağzında *osolayze* kullanımının yanı sıra *osolay* şeklinde de kullanımı tespit edilmektedir.

• *andag* ‘öyle’ ve *mundag* ‘böyle’ işaret sıfatı/zamiri, Karaycada öncelikle /-g/>/-y/ değişimine uğrayarak ve sonrasında /y/ ünsüzünün daraltıcı özelliği ile /a/>/ı, i/ ünlü değişmesiyle de *andiy* ve *mundiy~bundiy* şekillerini alarak yaygın kullanılan bir sentaktik öğedir.

Eski Türkçenin izlerini barındıran ve aynı zamanda Oğuz Türkçesi ile de kimi etkileşimleri görülen Karaycanın, dinî ve siyasî durum gereği İbrani ve Slav dillerinden önemli ölçüde etkilendiği fonetik, morfolojik, leksik, sentaktik ve semantik gibi neredeyse bütün linguistik alanlarda kendini göstermektedir. Bu çalışmada Karaycanın sentaktik ve semantik bazı hususları ele alınmıştır. Günümüzde yok olma tehlikesi altındaki Karayca, pek çok ilgi çekici yönüyle Türkoloji çalışmalarında yer almaya devam edecektir.

KISALTMALAR

- KA : Karay Awazı
KarRPS : Karaimskogo-Russkiy-Polskiy Solavar
L : Luvağlar
O : Onarmağ

KAYNAKÇA

- BAASANJAV, Terbish, *Türkiye Türkçesi ve Halha Moğolcasında Çatı*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006.
- BASKAKOV, N. A. vd., *Karaimsko-Russko-Polskii Slovar*, Moscva, 1974.
- ÇULHA, Tülay, “Seraya Şapşal’a Göre Karay Türkleri ve Karayca”, *Türk Dilleri Araştırmaları*, 12, 2002, s. 97-188.
- GÜLSEVİN, Selma, *Karay Türklerinin Dili (Troki Diyalekti)*, TDK Yayınları, Ankara, 2016.
- KARAY AWAZI, Ed. Aleksander MARKOWICZ, S. I-XI, Luck, 1931-1937.
- KIRBAŞ, Gülsüm, “W. Radloff’un Opit Slovarya Tyurkskih Nareçiy Adlı Eserindeki Karaim Türkçesine Ait Deyimler”, *SUTAD*, 43, 2018, s. 105-133.
- KOWALSKI, Tadeusz, *Karaimische Texte Im Dialekt von Troki*, Nakladem Polskej Akademji Umiejetnosci, Krakowie, 1929.
- LUVAGLAR, Ed. Aleksander MARKOWICZ, S. I, Luck, 1932.
- ONARMAĞ, Ed. Mixael Tınfoviç, S. III, Panevezys, 1939.
- ÖZTÜRK, Abdulkadir, “Karaycadaki Alıntı Kelimeler”, *Gazi Türkiyat*, S. 16, s. 143-164.

